

GRADVOHL EDINA

SÓRANOS GYNAIKOLOGIJÁJA

PHD DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

TÉMAVEZETŐ: DR. TEGYEY IMRE

DEBRECEN, 2004

I.

A kutatás célja és módszere

A disszertáció két részből áll. Az első rész Sóranos *Peri Gynaikeiôn pathôn* című munkája I. könyvének fordítása és kommentárja. A második rész öt témakört dolgoz föl, amelyek részletes taglalása szétfeszítette volna a kommentár kereteit.

Az I. könyv szerkezete:

Bevezetés

1. Hány részre és milyenekre kell felosztani a nőgyógyászat tanításait?

A bábákról

2. Ki alkalmas arra, hogy bába legyen?
3. Milyen a legkiválóbb bába?

A női nemi szervek anatómiája

4. Milyen az anyaméh és a hüvely természete?
5. A női szeméremtestről

A menstruáció

6. A havi tisztulásról
7. Mik a jelei a menstruáció közeledésének?
8. Vajon hasznos-e a havonkénti megtisztulás?

A szüzesség

9. Vajon a szüzesség tartós megőrzése egészséges?
10. Vajon a nőknek meddig kell megőrizniük szüzességüket?

A fogamzás

11. Hogyan ismerjük fel azokat a nőket, akik képesek a fogamzásra?
12. Melyik időpont a legalkalmasabb a fogamzásra?
13. Vajon egészséges-e a fogamzás?
14. Mik a fogamzás jelei?

A magzat neme

15. Az elődeink szerint milyen jelei vannak, hogy a magzat fiú lesz-e vagy lány?

A terhes anya gondozása

16. Hogyan gondoskodjuk a terhes asszonyokról?
17. A kíváncsiságról
18. Hogyan gondoskodjunk a terhes anyáról a kíváncsiság és a szülés közötti időszakban?

19. Mi nő a terhes asszony méhében?

Magzatelhajtó szerek

20. Szabad-e magzatelhajtó vagy fogamzásgátló szereket használni, és hogyan?

A vetélés és a szülés előjelei

21. Mik a közelgő vetélés előjelei?

22. Mik a közelgő szülés előjelei?

A kommentár tárgyalja a szöveghagyományra és a szöveg értelmezésére vonatkozó tudnivalókat. Ennek elkészítésében elsősorban Burgière-Gourevitch-Malinas és Owsei Temkin kiadásaira, fordításaira és kommentárjaira, valamint a szakirodalom újabb eredményeire támaszkodtam.

II.

A kutatás eredményei

1. Sóranos élete és munkái

A legfőbb újdonság ebben a fejezetben Sóranos nevének eredetére vonatkozik. Bár Sóranos görög származású volt, neve latin eredetű (jelentése: Sora colonia lakója), ami Ann Ellis Hanson szerint azzal magyarázható, hogy Asia proconsula, Quintus Marcius Barea Soranus 61-63 között Ephesos jótevője volt, ezért Sóranos szülei, Menandros és Phoibé a jótevő emlékére nevezték el így fiukat. Mindez azt valószínűsíti, hogy Sóranos Ephesos arisztokráciájából származott, és nem felszabadított rabszolga volt. Sóranos görög földön szokatlan nevének azonban más magyarázata is lehetett. Az ugyanis nem derül ki egyértelműen az életrajzból, hogy Menandros és Phoibé fia valóban a szüleitől kapta-e ezt a nevet, és nem később, esetleg római tartózkodása idején vette csak fel? Sóranos latin eredetű neve talán inkább egy gyógyító istennek köszönhető, akinek a kultusza a Rómától 60 km-re található Falerii közelében fekvő Soracte hegyén alakult ki a Kr. e. 5. század folyamán. A vignalei szentély istene, Pater Soranus, a faliscusok legfőbb istene volt, akit már a Kr. e. 5. században azonosítottak Apollónnal. Amikor Sóranos Rómában tartózkodott Apolló Soranus már egyértelműen gyógyító istennek számított. Elképzelhető, hogy a Rómában élő görög orvos erre való tekintettel vette fel a gyógyító isten nevét. Ez az elmélet ugyan legalább annyira nem bizonyítható, mint Ann Ellis Hansoné, de talán valószínűbb annál, mivel így nem kell feltételeznünk, hogy egy tria

nominával nem rendelkező görög család latin nevet ad Ephesosban született gyermekének.

2. Orvosok, bábák és orvosnők

Sóranos könyve elsősorban a bábák oktatásának céljára készült. Két fejezete foglalkozik a bábák iránt támasztható követelményekkel. Az ideális bábáktól elvárható tudás azonban komoly orvosi ismereteket feltételez. Ebben a fejezetben megpróbálom elhatárolni egymástól a bábák (*maia*), az orvosok (*iatros*) és az orvosnők (*iatreiné*) feladatkörét. Ennek során feldogoztam a görög-római ókorból ismert valamennyi orvosnő adatait a Kr. e. 4. századtól Sóranos koráig. A Kr. e. 4. században élt Phanostraté sírkövén szereplő *maia kai iatros* kifejezés azt mutatja, hogy a bábák és orvosnők feladatköre már ebben az időben elvált egymástól.

3. A magzat joga az élethez és az abortusz

Ebben a fejezetben először azt a három elméletet tekintem át, amelyeket az ókori orvosok a magzat életének kezdetére vonatkozóan kidolgoztak. Az első szerint a magzat élete a fogamzással kezdődik. A második szerint a születés pillanatában, az első levegővétellel. A harmadik szerint pedig a kettő között, egy nehezen meghatározható időpontban. Ennek jele az volt, amikor a magzat megmozdult. Konstantinos Kapparis bizonyítja, hogy ezek az elméletek szolgáltattak alapot a különböző iskoláknak ahhoz, hogy elvessék vagy megengedjék az abortuszt. Sóranos a magzatelhajtást csak az anya életének védelmében javasolja, és inkább a megelőzésre helyezi a hangsúlyt. A továbbiakban felsorolom az abortusz során alkalmazott módszereket, és külön vizsgálom a szájon át adott szerek növényi összetevőit. Az egyes növények azonosítása olykor komoly nehézséget okoz, de a farmakobotanikai, az orvosi és a szövegkritikai módszerek együttes alkalmazásával sikerült valamennyi növényt megnyugtatóan azonosítani. A növényi hatóanyagok 70%-a tekinthető hatásosnak. Érdekes, hogy ugyanezt az arányt figyelhetjük meg a hippokratési corpusban is, bár a Sóranos által használt növények csak részben azonosak a hippokratési anyaggal.

4. A vándorló anyaméh

Ebben a fejezetben azt a Hippokratéstól Sóranos koráig, sőt azon túl, a 17. századig élő antik elméletet vizsgálom meg a források alapján, hogy a nőgyógyászati betegségek egy részének, és ezen belül a hisztérikus fulladásnak az az oka, hogy az anyaméh (*hystera*), mint egy önálló állat vándorol a nő testében, és megtámadja azokat a szerveit, amelyekből nedvességet szívhat magába. Ismertetem azokat a „gyógyítási” eljárásokat is, amelyekkel az anyaméhet eredeti helyére akarták visszakényszeríteni. Sóranos elveti ezt az elméletet, az anyaméh szerint anatómiailag képtelen elhagyni a helyét, így a hisztérikus fulladásnak nem ez a vándorlás az oka. Ebből kifolyólag élesen bírálja az állítólagos gyógyításnál alkalmazott módszereket is. Figyelemre méltó, milyen felvilágosultan utasítja vissza a mágia és a babona nőgyógyászati alkalmazásait is.

5. A naptár-módszer eredete

Ebben a fejezetben kimutatom, hogy az antik orvostudomány a Kr. e. 5. századtól kezdve felismerte a nők menstruációs ciklusát, és azt, hogy ennek egyes szakaszai termékenyek, más szakaszai pedig nem. A különös az, hogy a menstruációt közvetlenül megelőző vagy az azt követő napokat tartották a legtermékenyebbeknek, s így a ciklus közepét terméketlennek gondolták. Ebben az elméletben Sóranos is osztozott. Mindez ellentmond az ovulációról való mai ismereteinknek. Különös, hogy a nőgyógyászok és bábák megfigyelései ellenére hét évszázadon át tartotta magát ez a téves elképzelés. Azt vizsgáltam, hogy az ókori szakembereket, mi vezethette erre a tévútra. Feltevésem szerint a menstruációt a szukák tüzeléséhez hasonlították, amely valóban a kutyák termékeny időszaka. Ezt az elképzelés is elősegítette, hogy az ókorban, főként erkölcsi okokból, és mindig elítélő élel, gyakran hasonlították az asszonyokat a kutyákhoz. Az elmélet nyilvánvalóan a férfiak világában született meg, akik talán több figyelmet szenteltek vadászkutyájuknak, mint feleségüknek.

A SÓRANOS ÁLTAL HASZNÁLT NÖVÉNYEK ABORTÍV ÉS FOGAMZÁSGÁTLÓ
HATÁSA

Növény neve	Latin neve	Abortív hatása	Fogamzásgátló hatása
Orvosi ziliz, fehér mályva	ALTHAEA OFFICINALIS L.		
Aloé	ALOË VERA L.	+	+
Fekete üröm	ARTEMISIA VULGARIS L.	+	+
Abszint, fehér üröm	ARTEMISIA ABSINTHIUM L.	+	+
Közönséges babér, nemes beabér	LAURUS NOBILIS	+	
Közönséges magrugó	ECBALLIUM ELATTERIUM L.		+
Borsmustár	ERUCA SATIVA L.		
Gyömbér	ZINGIBER OFFICINALE L.	+	
Csillagfürt (erdei), farkasbab	LUPINUS ALBUS L.	+	
Írisz, nőszírom (kerti vagy kék), halvány nőszírom, violagyökér	IRIS FLORENTINA L.	+	
Füge (száritott)	FICUS CARICA		
Zsázsa	LEPIDIUM SATIVUM L.	+	
Kardamom, malabári kardamom	ELETTARIA CARDAMOMUM		

Sártök	CITRULLUS COLOCYNTHIS	+	
Közönséges boróka, gyalogfenyő, borovicskafenyő	JUNIPERUS COMMUNIS L.	+	
Csalán (nagy)	URTICA DIOICA L.	+	
Koriander, koldusbors, cigánypetrezselyem	CORIANDRUM SATIVUM L.		
Ciklámen	CYCLAMEN GRAECUM L.	+	
Henna	LAWSONIA INERMIS L.	+	
Fehérviola, téli viola	MATTHIOLA INCANA L.	+	
Len	LINUM USITATISSIMUM L.	+	
Erdei mályva	MALVA SILVESTRIS L.		
Mirtusz	MYRTUS COMMUNIS L.	+	
Gileád balzsama, opobalzsam	COMMIPHORA OPOBALSAMUM ENGL.		
Opopanax, panax	GUMMIRESINA OPOPANAX		
Fehér bors	PIPER ALBUM	+	+
Ruta (kerti, szagos)	RUTA GRAVEOLENS L.	+	
Fenyő (kéreg)	PINEUS	+	
Gránátalma	PUNICA GRANATUM L.	+	+
Cserszömörce	RHUS COTINUS L.	+	
Fokhagyma	ALLIUM SATIVUM L.	+	
Mirha	COMMIPHORA MYRRHA	+	

Medvetalp, tehén- paszternák, császárgyökér	HERACLEUM SPONDYLUM L.		
Görögszéna, görög lepkeszeg	TRIGONELLA FOENUM- GRAECUM L.	+	
Galbanum	FERULA GALBANIFLUA BOISS.	+	
Vérehulló fecskefű	CHELIDONIUM MAJUS L.	+	
Tönköly (búza)	TRITICUM SPELTA L.		

III.

A kutatási eredmények hasznosítási lehetőségei

Sóranos munkájának eddig nem született magyar fordítása. A fordítás és a kommentár kiadása érdeklődésre tarthat számot az ókortudomány művelőin kívül az orvosok, a bábák és az egészségügyben dolgozó más szakemberek részéről is, és értékesen kiegészítheti a diszciplínák történeti önismeretét, továbbá az oktatásban is felhasználható.

IV.

Az értekezés témakörében készített publikációk jegyzéke

Gradvohl Edina: „Eblelkű” asszonyok: a naptár-módszer eredete. *Orvostörténeti Közlemények* 174-177, 2001, 135-140.

Gradvohl Edina: „Dog-Like” Women: The Origin of the Rhythm Method. *Acta. Ant. Hung.* 42, 2002. 165-171.

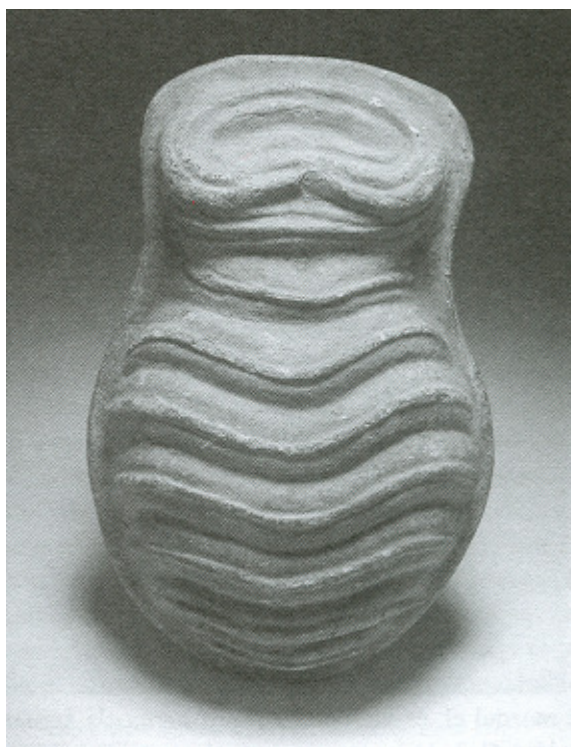
Gradvohl Edina: Ernst Künzl: Az antik orvostudomány a régész szemével. *Klió*, 12, 2003/2. 24-26.

Gradvohl Edina: A vándorló anyaméh. *Ókor*, 2, 2003/2-3. 33-37.

Gradvohl Edina: A magzat joga az élethez és az abortusz. Recenzió. *Klió*, 13, 2004/2. (megjelenés alatt).

Előadás:

A népességszabályozás módszerei Sóranos nőgyógyászati munkáiban. *Az antik orvostudomány és a feliratok*. Konferencia. Debrecen, 2001. október 12.

Római fogadalmi terrakotta anyaméh Brigetióból
(Magyar Nemzeti Múzeum)